

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อนุชนัยมาอยู่รวมกันเป็นสังคม มีการตั้งหลักแหล่งทำกินอย่างต่อเนื่องในสภาพแวดล้อมใด เป็นเวลานานหลายชั่วอายุคน ย่อมเรียนรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาตินั้นแล้วปรับตัว และสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตแล้วต่อมาจึงเกิดการสังสมแล้วปรับเปลี่ยนต่อเนื่องกันมา รวมถึงการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับสังคมอื่นด้วยในเวลาเดียวกัน ส่วนความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ประยุกต์และเทคโนโลยีจัดว่าเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่มีแหล่งกำเนิดในสังคมตะวันตกและแพร่กระจายเข้ามาเมื่ออิทธิพลอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมทั่วไป ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมเดิมของสังคม โดยเฉพาะในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา มีการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบในสังคม ไม่ว่าจะเป็นในด้านสุขภาพ ทรัพยากร ปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือช่องว่างในสังคม วิกฤติการณ์การพัฒนา จากปัญหาที่กล่าวมาทำให้ชุมชนได้เรียนรู้และปรับตัวเพื่อลดความรุนแรงของผลกระทบจากการพัฒนาสร้างสรรค์รูปแบบ และวิธีการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสังคมของชุมชน โดยอาศัยองค์ประกอบสองประการคือ มรดกทางภูมิปัญญาหรือความรู้ในชีวิตจริงที่มีอยู่เดิมในชุมชนและประสบการณ์การเข้าร่วมกับการพัฒนาสมัยใหม่ อันเป็นกระบวนการถ่ายทอดทางภูมิปัญญาประสานกับการเรียนรู้จากวัฒนธรรมใหม่

ปัจจุบันบทบาทของภูมิปัญญาไทยในการพัฒนาสังคมเริ่มได้รับการยอมรับมากขึ้นจากหลายหน่วยงาน ทั้งองค์การภาคเอกชน และองค์กรประชาชน มีการศึกษาค้นคว้าและนำไปสู่การปฏิบัติในแผนการทำงานของหน่วยงานต่างๆมากขึ้นสาเหตุที่ภูมิปัญญาไทยมีบทบาทในหลายหน่วยงานและในการพัฒนาทุกด้าน เพราะภูมิปัญญาไทยมีความหลากหลายเป็นความหลากหลายที่แวดล้อมวิถีชีวิตของคนในสังคม ภูมิปัญญาไทยซึ่งมีความหมายครอบคลุมคำว่าภูมิปัญญา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเกี่ยวข้องกับทุกส่วนของสังคม โดยมีคนหรือผู้ทรงภูมิปัญญาของสังคมเป็นผู้เรียนรู้ สืบทอดพัฒนา ถ่ายทอด และนำความรู้ทางภูมิปัญญามาพัฒนาชีวิตของคนในสังคม (สถาบันราชภัฏ เชียงใหม่.2543 : 113)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร ศิลปะ ดนตรี โดยเฉพาะวัฒนธรรมด้านหัตถกรรม การทอผ้าเป็นการทอผ้าแบบดั้งเดิม ผสมผสานกับการฝึกฝนและความคิดสร้างสรรค์จนเกิดทักษะที่สั่งสม สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ถือว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สามารถพัฒนาให้เข้ากับสังคมปัจจุบันและเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน มีลักษณะเด่นเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านแขนงหนึ่งที่สามารถยึดเป็นอาชีพสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ เช่น ธุรกิจผ้าแพรว ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมของผู้บริโภค เนื่องจากการทอที่มีความพิเศษ เป็นการทอขิดและจก ผสมผสานกัน มีการพัฒนาให้มีหลากหลายสี ตลอดจนการผสมผสานลายต่าง ๆ ไว้ในผืนเดียวกันซึ่งเป็นการทอที่อาศัยความชำนาญและความคิดสร้างสรรค์

ผ้าไหมแพรวาบ้านโพน เริ่มต้นสู่การเป็นธุรกิจภูมิปัญญาชาวบ้าน เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินที่อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อ พ.ศ. 2520 ในครั้งนั้น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงทอดพระเนตรเห็นชาวผู้ไทบ้านโพน ตำบลโพน แต่งกายตามแบบชาวผู้ไทดั้งเดิม คือนุ่งผ้าถุงไหมมัดหมี่มีตีนซิ่น สวมเสื้อแขนกระบอกสีดำหรือสีคราม คอตั้ง ผ่าหน้าตลอด ติดแถบสีแดง ใช้เหรียญสตางค์แทนเม็ดกระดุมตลอดแนว ห่มสไบผ้าไหมแพรวาสีแดงเหมือนกันหมด พระองค์ สนพระทัยมาก จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานเส้นไหมสีต่าง ๆ ให้ชาวบ้านทอ แล้วส่งสำนักพระราชวัง ทรงให้ค่าตอบแทนในอัตราค่อนข้างสูง นับแต่นั้นเป็นต้นมา การทอผ้าไหมแพรวาของชาวบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ก็เข้ามาอยู่ใน โครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ผ้าไหมแพรวาได้ถูกนำออกเผยแพร่และได้รับความนิยมเป็นอย่างสูงในหมู่ข้าราชการบริพาร ชาวไทยและชาวต่างประเทศ (พระราชวังจักรีกับ 200 ปี กาฬสินธุ์. 2536 : 237) เป็นการจุดประกายให้กับชุมชนบ้านโพน ให้เกิดความสนใจที่จะพัฒนาการทอผ้าแพรวาในเชิงธุรกิจและยึดเป็นอาชีพเสริมที่สำคัญ

ในช่วงปี พ.ศ. 2539-2540 ประเทศไทยประสบภาวะวิกฤติเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อทุกชนชั้นในสังคมให้มีความลำบากในการครองชีพ โดยเฉพาะชาวชนบทที่อ่อนแออยู่เดิมให้เลวร้ายยิ่งขึ้น ชุมชนบ้านโพนก็เป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบ เนื่องจากการทอผ้าแพรวาต้องใช้วัตถุดิบที่มีราคาสูงและเป็นงานหัตถกรรมที่ต้องใช้ฝีมือ ผ้าแพรวาจึงมีราคาแพง เมื่อเทียบกับผ้าประเภทอื่น ๆ ทำให้ผู้คนหันไปนิยมใช้ผ้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมเป็นผลทำให้ธุรกิจผ้าแพรวาของชาวบ้านโพน ประสบภาวะวิกฤติไปด้วย

จากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำดังกล่าว รัฐบาลได้ปรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน โดยกำหนดให้มีการจัดทำแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมชนบท ให้เริ่มจากจุดแข็งในสังคม โดยใช้ทุนทางสังคม (Social capital) ที่มีอยู่ทุกภาคส่วน ระดมองค์ประกอบในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "ชุมชน" หรือการรวมกลุ่ม (เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง. 2541 : 7)

จังหวัดกาฬสินธุ์ได้ปรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เป็นไปตามแผนระดับประเทศ โดยให้ความสนใจกับชุมชนที่ดำเนินธุรกิจภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นอันดับแรก เพื่อลดขั้นตอนในการฝึกอบรมเพิ่มทักษะ และเป็นการนำจุดแข็งของสังคมนั้น ๆ มาพัฒนาให้การสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียน รูปแบบ วิธีการรวมกลุ่ม ตลอดจนแนวทางการตลาดตามศักยภาพ ชุมชนบ้านโพน ตำบลโพน อำเภอก้ามวง เป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนให้ดำเนินการธุรกิจภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับผ้าแพรวา จนปัจจุบันนี้ชาวบ้านในชุมชนบ้านโพนมีรายได้เสริมที่มั่นคงมีคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนทั่วไป

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการดำเนินงานธุรกิจภูมิปัญญาชาวบ้าน : กรณีศึกษาธุรกิจผ้าแพรวา บ้านโพน ตำบลโพน อำเภอก้ามวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการทอผ้าแพรวาของชาวบ้านโพน ศึกษาการดำเนินงานธุรกิจผ้าแพรวาของชาวบ้านโพน และศึกษาปัญหาอุปสรรคในการดำเนินธุรกิจผ้าแพรวาของชาวบ้านโพนซึ่งผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานธุรกิจภูมิปัญญาชาวบ้านในแขนงต่าง ๆ ของชุมชนบ้านโพน และชุมชนอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ดังนี้คือ

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการทอผ้าแพรวาของชาวบ้านโพน
2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานธุรกิจผ้าแพรวาของชาวบ้านโพน
3. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานธุรกิจผ้าแพรวาของชาวบ้านโพน

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาศึกษาการดำเนินงานในด้านกระบวนการผลิต

การจำหน่ายและการรวมกลุ่ม ของธุรกิจภูมิปัญญาชาวบ้าน : กรณีศึกษาธุรกิจผ้าแพรวา บ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ที่ศึกษา คือ บ้านโพน หมู่ที่ 1 - 5 ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์
3. ขอบเขตด้านประชากร ผู้วิจัยได้เลือก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) คือ พัฒนาการอำเภอคำม่วง เกษตรอำเภอคำม่วงและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านโพน จำนวน 27 คน

ค่านิยมศัพท์เฉพาะ

เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการศึกษา ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของ ค่านิยมศัพท์เฉพาะ ดังนี้

1. **ผ้าแพรวา** หมายถึง ผ้าที่ทอด้วยมือในกลุ่มชนชาวผู้ไท ลวดลายของผ้าเป็น ลักษณะผสมกันระหว่างการจิดและการจก นิยมใช้โย้ไหมมาเป็นวัตถุดิบในการทอ
2. **ผู้ไท** หมายถึง กลุ่มชนที่มีเชื้อสายบรรพบุรุษ จากแถบสิบสองจุไทที่อยู่บริเวณ ทางตอนเหนือของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว บางส่วนของประเทศ เวียดนามเหนือและตอนใต้ของประเทศจีน ปัจจุบันเป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งในประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะที่อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอเขาวง อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร และอำเภอพรรณานิคม อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร
3. **การทอผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม** หมายถึง กระบวนการทอผ้าแพรวาที่ทอด้วยไหม ซึ่งย้อมด้วยสีแดงจากสีธรรมชาติทอเป็นผืนผ้า ความยาวของผืนผ้าทอให้ยาวพอที่จะนำไปใช้ เป็นสไบเท่านั้น อีกทั้งยังมีลวดลายที่เกิดจากเส้นไหมหลายสีอยู่ในแต่ละแถวของลาย
4. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน** หมายถึง ความรู้ ความสามารถของชาวบ้าน ที่เกิดจากการ สังสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลาานาน สามารถนำมาพัฒนาปรับแก้ปัญหาในครอบครัวและ สังคมให้เข้ากับยุคสมัยได้
5. **ธุรกิจภูมิปัญญาชาวบ้าน** หมายถึง กระบวนการผลิต การจำหน่ายและ การดำเนินงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจำหน่ายผ้าแพรวาของชาวบ้าน โพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

6. **ชาวบ้านโพน** หมายถึง หมู่ที่ 1-5 ของตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

7. **การทอขีด** หมายถึง กรรมวิธีในการทอผ้าฝ้ายหรือไหม โดยการใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดช้อนด้ายเส้นยืนขึ้น แล้วสอดด้ายเส้นพุ่งไปตามแนวเส้นยืนที่ถูกดช้อนขึ้น เพื่อให้เกิดเป็นลวดลายสวยงาม วิธีการจัดช้อนและสะกิดเส้นด้าย ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของกรรมวิธีทอผ้าแบบนี้ จึงเรียกผ้าที่ทอด้วยกรรมวิธีดังกล่าวนี้ว่า ผ้าขีด

8. **การทอจก** หมายถึง กรรมวิธีการประดิษฐ์ทอลวดลายผ้า ซึ่งผู้ทอผ้าต้องใช้ขนเม่นหรือไม้ปลายแหลมควักเส้นไหมหรือฝ้ายสอดสลัไปตามต้องการ ลักษณะวิธีการควักเส้นไหมหรือฝ้ายดังกล่าว เรียกว่า จก ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเรียกผ้าทอประเภทนี้ว่า ผ้าจก

9. **ผ้าแซ่ว** หมายถึง ผ้าไหมซึ่งส่วนใหญ่ทอพื้นสีขาวหรือสีขาวนวล กว้างยาวประมาณ 25 x 30 เซนติเมตร และทอเป็นลวดลายต่าง ๆ เต็มทั่วผืนผ้า ซึ่งผู้ทอได้ใช้เป็นแบบในการทอลายผ้าแพรวา ผ้าแซ่วจึงมีสถานะเป็นแม่แบบลายดั้งเดิมที่ผู้ทอได้รับเป็นมรดกตกทอดสืบต่อ ๆ มาจากบรรพบุรุษของตน บนผ้าแซ่วผืนหนึ่ง ๆ มีลายมากถึงประมาณหนึ่งร้อยลายที่ไม่ซ้ำกันเลย

Rajabhat Mahasarakham University

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในการวิจัยเรื่องการค้าเนินงานของธุรกิจภูมิปัญญาชาวบ้าน : กรณีศึกษาธุรกิจผ้าแพรวาบ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ครั้งนี้ ผู้วิจัยคาดว่าจะเกิดประโยชน์ ดังนี้

1. เป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้อง สามารถนำไปใช้ในการส่งเสริมธุรกิจภูมิปัญญาชาวบ้านสาขาอื่น ๆ
2. เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านประเภทผ้าแพรวาให้คงอยู่ต่อไป
3. เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานด้านธุรกิจผ้าแพรวา
4. ทำให้ทราบวิธีการดำเนินงานทางธุรกิจ/ตลาด ที่จะทำให้ประสบผลสำเร็จในการดำเนินธุรกิจ
5. เป็นต้นแบบแก่ชุมชนอื่น ๆ ในการดำเนินงานทางธุรกิจ